

կած է իւր անունը և վերագրած է իւր աշխատութիւնը մի Մար—Աբասին, որ հնարված անձն է: Բայց մենք ուրիշ անունը չունենալու պատճառով կպահենք այս անունը, որով պիտի հասկանանք այն Ասորուն, որ սխալեցրած է Խորենացուն:

Եթէ ասորի գրականութեան տեղեակ գիտունները միաձայն հաստատեն, թէ Մար—Աբաս անունը կարող էր գործածվել միայն քրիստոնէական դարում, ուրեմն մեր ենթադրութիւնը այն մասին թէ Եղեափայի դպրոցի Ասորու գրած շարադրութիւնը հնդինակը նախաքրիստոնէական է կարծել տուել, ամենեւին անհնարաւոր չէ:

(Կարո՞ւնա՞լի):

Ս. Տ. Գ.

ԳՈՒՏՏԷՆԲԵՐԳ,

ՏՊԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՀՆԱՐՕՂ:

(«Աբարատ», հոկտեմբեր):

Թ.

Իւր ընկերների աչքը աւելի հեռու շրջեցնելու համար իւր ձեռնարկութեան իսկական նպատակից, Գուտտէնբէրգը պարապում էր մի եւ նոյն ժամանակ երկրորդական արուեստներով, ծածուկ շարունակելով իւր հետազոտութիւնները մերենայի կատարելագործութեան համար: Նա սովորեցնում էր Գրիտցէհէնին թանկագին քարեր տաշելու արուեստը, ինքն եւս յղկում էր վիճակից անպակի հայելի շինելու համար. նա շինում էր հայելիներ եւ դնում էր պղնձի շրջանակների մէջ, որոնց զարդարում էր հին ու նոր կտակարանից, դիւցարանութենից վերցված պատկերներով: Այս հայելիները, որոնք ծախվում էին Ախէն քաղաքի տօնավաճառում, մատակարարում էին բոլոր ընկերութեան պիտոյքը, ուստի եւ միջոց էին տալիս Գուտտէնբէրգին ծածկելու իւր դիւտի համար արած ծախսերը:

Իւր պարապմունքը աւելի եւս ծածկելու համար հասարակութեան անդադար հետաքրքրութիւնից, որ արդէն սկսել էր կարծիք տանել նորա կախարդութեան մասին, Գուտտէնբէրգը փոխադրվեցաւ քաղաքից դուրս: Նա շինեց իւր արուեստանոցը հին սուրբ Աբրահամի վանքի աւերակների մէջ: Այստեղի միայնութիւնը, որտեղ դրացի էին միայն քաղաքի աղքատ բնակիչները, շատ յարմարաւոր էր իւր առաջին փորձերի համար: Վանքի ընդարձակ բակերի խորհրդում Գուտտէնբէրգը տեղաւորեց իւր ընկիւնիւն, որոնց դորձը կարօտ չէր ծածուկ պահվելու, իւր համար իւր գործերին յարմարաւոր մի խուց ընտրեց: Նորա դուռը միշտ կողպված էր լինում կողպէքով եւ ոչ ոք երբէք ռոտ չէր դնում նորա շէմքը: Կարծում էին թէ նա այնտեղ պարապում էր յատկապէս շինելով եւ հայելիների համար նկարներ պատրաստելով, բայց նա անցուցանում էր այնտեղ անքուն դիշերները չարչարվելով իւր գիւտի վերայ: Նա կարում էր ծառից շարժուն տառեր եւ մտածում էր թէ քնչալէս մետաղից

ծուլէ այն տառերը, նա պատուումէր իւր դուխը նոցա համար ծեւեր դանելու կամ փայտից կամ երկաթից, որ նոցանից կազմէ բառեր, տողեր, նախադասութիւններ եւ հրեմներ եւ տպէ այն ձեւով թղթի վերայ: Նա գտաւ զանազան գոյնով թէ չոր եւ թէ հեղուկ նյութեր, խողանակ կամ բարձ—նանաքը տառերին քսելու համար, տախտակներ եւ շրջանակներ—տառերը միմեանց մօտ բռնելու համար, ոլորակներ եւ ծանրութիւններ—տառերը թղթի վերայ սեղմելու համար: Ամիսներ եւ տարիներ անցանի—փորձերի վերայ յաջող եւ անյաջող, որոնք մի եւ նոյն ժամանակ վատնու—մէքն թէ Գուտտէնբերգի կարողութեանը եւ ընկերութեան զրամադուխը: Վերջապէս շինելով փորձիկ մի մամուլ, որ ունէր իւր մէջ նորա հասկացողութեամբ այն մեքենայի բոլոր պայմանները, որը նորան այն ժամանակ համապատասխան էր թը—ւում իւր նպատակին, նա վերջացրեց այս օթինակը եւ վերաբերելու տակ բռնած զնաց քաղաքը մի նշանաւոր փայտեայ եւ մետաղեայ իրեր կոկողի մօտ, որի անու—նըն էր Կօնրադ Ջաչպախ, եւ պատուիրեց նորան որ շինէ նոյն մեքենայից մեծ դի—քով: Նա խնդրեց վարպետից այս բանը ծածուկ պահելու, միայն ասաց նորան որ այս այնպիսի մի մեքենայ է, որի օգնութեամբ կարելի է շինել այնպիսի հիմնակի մեքենագիտական եւ արհեստական բաներ, որից ժամանակով հրաշալիքներ կտեսնվին:

Կոկողը վերցնելով օթինակը, պտտումէր եւ շուր էր տալիս ամեն կողմեր: Եւ աշակերտի առաջին գործը զննողի պէս փորձառու արուեստաւորի թեթեւ ժըպիտով ասաց նորան փորք ինչ հենգնական ձեւով: «Ինչպէս երեւումէ ձեզ մի հա—սարակ սեղմիչ է հարկաւոր, պարոն Զովհան: Այո, պատասխանեց Գուտտէնբերգը լրջմիտ եւ ողբերգով զէմբով: Սա յիշաւ սեղմիչ է, բայց այնպիսի սեղմիչ, որից շուտով պիտի հոսէ անսպառ ալիքներով ամենհրաշալի մի ըմպելիք, որի նմանը երբէք չէ կոտրել մարդկային ծարաւը: Սորա միջոցով Աստուած պիտի տարածէ իւր Խոփը, զորանից պիտի հոսէ Եշմարտութեան աղբիւրը, դա պիտի վնի մի լու—սատու, որ կցրուէ տղիտութեան խաւարը եւ կուսաւորէ ժողովուրդը մինչեւ այժմ անծանօթ լոյսով: Նա զնաց: Վարպետը նորա բառերից ոչինչ չհասկանալով, շինեց մեքենան եւ տարաւ Արթուստի վանքը:

Սա էր տպագրութեան առաջին մամուլը: վարպետը մեքենայն Գուտտէնբերգի ձեռն զննելիս սկսաւ հասկանալ, որ նորա մէջ ծածկված է մի գաղտնիք: Ես տես—նումեմ, պարոն Զովհան, ասաց նա Գուտտէնբերգին, որ դուք յիշաւի յարաբերու—թիւն ունիք ողիների հետ: Այսուհետեւ ես կհնազանդեմ ձեզ որպէս մի ոգուն:

Ժ,

Այն ինչ Գուտտէնբերգը ստացաւ իւր ցանկացած մամուլը, աղէն սկսեց տպա—գրել գրքեր: Այն մամուլից դուրս եկած առաջին գրքերի մասին շատ սակաւ տեղե—կութիւն է մնացած, բայց Գուտտէնբերգի խորին աստուածաշտական բնաւորու—թիւնը չէ թողնում ոչինչ կասկած իւր առաջին տպագրած գրքերի ինչ տեսակ վնե—լու մասին, որին նա պիտի նուիրէր իւր գործի սկիզբը: Ամենայն հաւանականու—թեամբ նորա հոգեւորական գրքեր եղած են: Աստուծու խօսքով եւ Աստուծու նե—շնչութեամբ հնարված արուեստը նոյն ինքն Աստուծուց սկսաւ ինչպէս որ ցոյց են տա—լիս Մայնի յետագայ տպագրութիւնները: Սաղմոսի Աստուածային երգերը եւ հրա—

չակաւոր լատիններէն Աստուածաշունչը Մայնցի մէջ առաջին տպագրված երեսներ էին, որ դուքս եկան Գուտտէնբերգի հնարած մերենայի տակից: Աստուծու անունի փառաբանութիւնը եւ դէպի նա ուղղված աղօթքը—ահա այն երկու ծայքերը, որ արձակից տպագրական մամուլը իւր բարեպաշտ եւ անբաղդ հնարողի ձեռքի տակից: Տպագրական մամուլի գործունէութեան սկիզբը պիտի մնայ նորա համար փառաւոր յիշատակ: Այս հրատարակութիւնների մանրամասն տեղեկութիւնները չկան Ստրասբուրգի եւ Մայնցի մէջ անդամ, որովհետեւ Գուտտէնբերգը համեստութեանից էր թէ հաբարտութեանից արդեօք, իւր ոչ մի տպագրած գրքի վերայ չէր դնում իւր անունը: Ոմանք ասում են, որ նա չէր տպում իւր անունը գրքերի վերայ քրիստոնէական համեստութեամբ, չկամենալով սեփականացնել մարդկային անունին այն փառքը, որ նա կամենում էր նուիրել իւր զիւտի Աստուածային ներշնչօղին: Միւսները կարծում են թէ նա չէր հրատարակում իւր անունը գրքերի վերայ նորա համար, որ տպագրութիւնը, ինչպէս եւ ամենայն արուեստ, այն ժամանակ համարվում էր առեւտրական գործ, ուստի եւ աղնուականի համար անվայել, այդ կատորացնէր նորացեղի նշանակութիւնը եւ կղրկէր նորան իւր յատուկ կոչումից: Յայտնի է միայն մի ընծայաբերական գրութեանից, որ դրած է Գուտտէնբերգը իւր քրոջ Հէրէլի անունով, որ կոչւ էր ս. Կլարայի վանքում Մայնցի մէջ, որ նա տուած է նորան իւր ձեռով Ստրասբուրգի մէջ տպագրված գրքերը եւ խոստանում է այնուհետեւ եւս ուղարկել նորան բոլոր այն գրքերը, որոնք կտալին:

Բայց յաղթանակից յետոյ Գուտտէնբերգը պիտի ենթարկվէր շատ դառնութիւններին: Մենք տեսանք, որ փողի կաթօտութիւնը ստիպեց նորան ընկերներ պրտուելու իւր նպատակը իրագործելու համար: Այժմ օգնականների կաթօտութիւնը բաղմամբ աշխատութիւնների համար ընդարձակ տպարանի մէջ ստիպեց նորան յայտնելու իւր ընկերներին եւ ուրիշ շատ արուեստաւորներին բոլոր գործի ընթացքը եւ տպագրութեան քանի մի զաղտնիքներն անդամ: Ընկերները ժանձրանալով փող տալուց այն ձեռնարկութեան համար, որ աշխատանք չէր անում, հրաժարվեցան շարունակել այսպիսի մի անօգուտ գործը: Գուտտէնբերգը աղաչում էր, որ չձգեն նորան այն իսկ բռնելին, երբ որ մօտ էին թէ փառք եւ թէ հարստութիւն: Նորա համաձայնեցին նորից փող տալ նորան այն պայմանով միայն, որ նա նոցա մասնակից անէ իւր բոլոր գաղտնիքներին, բոլոր իրաւունքներին, բոլոր փառքին եւ բոլոր օգուտներին:

Իւր գործի յառաջադիմութեան համար Գուտտէնբերգը ծախեց նոցա իւր փառքը: Նորա անունը անհետացաւ, ընկերութիւնը կլանեց իւր հիմնադրին եւ շուտով զիւտ հնարողը իւր սեփական արուեստանոցի գործաւորներից մին դարձաւ: Միւսներն կերպով, Քրիստափոր Վոլումբն եւս հայրենիքը շղթայակապ վերադարձաւ իւր սեփական նաւով, որի մէջ եղած նաւորդների համար նա գտել էր նոր աշխարհի ճանապարհ:

ԺԱ.

Այս դեռ սակաւ էր իւր ընկերների ժառանգները դատ բացին Գուտտէնբերգի գէմ, որ խլին նորանից թէ դիւտ գործելու, թէ սեփականութեան եւ թէ օգուտ

քաղելու իրաւունքը: Նորա կանչեցին նորան Ստրասբուրգի զատարանը աւելի պաշտօնական եւ ներդարական կերպով ստիպելու նորան հրաժարվել իւր իրաւունքներից: Գատարանի առաջ նա չափազանց դժուարութեան մէջ էր: Իւրեան արդարացնելու համար նա իւր արուեստի տեխնիկական մանրամասնութիւնները ստիպված էր յայտնել, բայց նա ամենեւին չէր կամենում յայտնել, որովհետեւ նորան այլ եւս յոյս չէր մնում օպագայում գործը առաւել բարւոքելով նորից իւր ձեռք բերելու: Հարցասէր զատաւորները նորան խորամանկ հարցեր էին առաջարկում, որոնց պատասխանները զուրս կհանէին տպադրութեան բոլոր զաղանիքները: Նա հրաժարվումէր պատասխանելուց, լաւ համարելով մատնել իւր անձը քան թէ իւր զաղանիքները բացարձակապէս յայտնել ամենքին: Իւրեանց նպատակին հասնելու համար կանչեցին Գուտտէնբէրգի ամենահաւատարիմներից մի քանի գործաւորներ եւ ստիպումէին նոցա յայտնել ինչ որ գիտէին: Այս պարզամիտ, բայց բարեխիղճ անձները Գուտտէնբէրգին հաւատարիմ մնալով հրաժարվեցան որ եւ իցէ բան ասելուց: Իւրեանց տիրոջ սեփականութիւնը նոցա սրտում աւելի ապահով մնաց քան թէ ազահ ընկերների սրտում: Տպագրութեան գլխաւոր զաղանիքներից ոչ մին չյայտնվեցաւ: Գուտտէնբէրգը աղքատացած, զատապարտված, զուլէ եւ արստրված, հեռացաւ իւր մայրենի Մայնց քաղաքը, որ նորից գործը ձեռք առնէ եւ վերականգնէ իւր կորցրած կեանքը ու խաւարած փառքը:

Նա դեռ եւս երիտասարդ էր. Ստրասբուրգում եղած դատը համբաւեց նորա անունը բոլոր Գերմանիայի մէջ: Բայց նա վերադառնումէր իւր հայրենիքը իրրեւ մի հասարակ արուեստաւոր, թէեւ զուրս էր եկել իրրեւ ազնուական: Անարդութիւնը, աղքատութիւնը եւ փառքը մին միւսից յետոյ հասան նորան: Միայն սէրը ճանաչեց նորա ինչ եղածը եւ ինչ որ պիտի դառնար ժամանակով:

ԺԲ.

Ահա ինչ են ասում այս մասին տեղական աւանդութիւնները, որին վկայ են երկու վկայադրեր, որոնք պահպանված են դիւանատանը եւ նշանված են 1457 թուով: Նոցանից մինում գրված է որ Տիկին Աննա, Գուտտէնբէրգի կինը զոհարեւորութիւն է արած Ստրասբուրգի եկեղեցուն ի յիշատակ իւր եւ իւր սերունդների հոգու: Միւսը նորա մահի վկայադիրն է:

Իւր երկրորդ քրտորման ժամանակ Գուտտէնբէրգը ծանօթացաւ մի ստրասբուրգցի երիտասարդ օրիորդի հետ, որը սիրեց Գուտտէնբէրգին եւ որի անունը Աննա դեօ լապօրտ էր: Աննան այն ազգիցն էր, որին պատկանումէր Բէյնի ափին դնված մի ամրոց: Գուտտէնբէրգը եւ Աննան միմեանց զբաւոր խոստում տուին ամուսնանալու: Աննան միշտ հաւատարիմ մնաց իւր խօսքին: Գուտտէնբէրգը Մայնց վերադառնալուն պէս պիտի ամուսնանար, բայց այս չարաւ: Վախենումէր նա արդեօք պատուական եւ ազնիւ Աննային աղքատութեան եւ անարգութեան մէջ ձգելու, որի մէջ ընկած էր ինքը, թէ իւրեան անարժան էր համարում աւուսնանալու այնպիսի մի դասակարգից ծագած օրիորդի հետ, որից ինքն զրկվել էր արուեստաւոր դառնալով. Գուտտէնբէրգը չպահանջեց իւր հարսից տուած խօսքի կատարումը եւ ինքն եւս չկատարեց իւր խօսքը: Նա սպասումէր իւր անունի

փառքին եւ լաւ օրերին եւ այն ժամանակ միայն կամենումէր առաջարկել Աննային մասնակից լինելու իւր վիճակին: Նորա համեստութիւնը եւ ազնուարարութիւնը ընդդիմադրումէին անզաղար հարսի խնդիրներին, միայն ստիպվեցաւ զիջանել Ստրասբուրգի դատարանի առաջ, ուր Աննան զիմեց խնդրով, որ ստիպէին Գուտտէնբէրգին կատարել իւր հետ ամուսնանալու խոստումը: Նոցա դատարան կանչվելը եւ ամուսնութեան միակ հաւաստի վկայագիրը պահված է մինչեւ այժմ: Վերջապէս զիջաւ Գուտտէնբէրգը Աննայի թախանձանքին եւ ամուսնացաւ նորա հետ: Նորա ունեցան որդիներ, որոնք մեռան ծաղիկ հասակում:

Մեծ մարդիկների ժառանգութիւնը նոցա զիւտերն են, իսկ նոցա ժառանգները մարդկային ազնւն է:

Երբ 1459ին դատարանը վճռեց, որ Գուտտէնբէրգը վարձատրէր Անդրէաս Դրիտցէհէյնի ժառանգներին, եւ ինքը մնաց իւր զաղտնիքների միակ տէր, նա ձեռն Ստրասբուրգի վանքը եւ տեղափոխվեցաւ Ստրասբուրգ եւ բնակեց Գազանաւոց կոչված տանը, ուր եւ շինեց իւր առաջին տպարանը:

Նկատելու արժանի է, որ այն տեղում, ուր կանգնած էր այն տունը, այժմ Լիւցէօն է (Լսարան) կարծես թէ այդ տեղը վաղուց նախասահմանված էր լուստութեան մեծ գործի համար, որի սկիզբը տպագրութիւնը դրաւ այնտեղ եւ որը սկսեց տարածվել յետոյ այն տեղից դասատուութեան միջնորդութեամբ:

Երբ Գուտտէնբէրգը ստիպվեցաւ 1446ին Ստրասբուրգից գնալ, նա այնտեղ թողեց իւր արուեստի աւանդութիւնը իւր աշխատակիցների եւ գործաւորների ձեռին, որոնք զիտէին նորա զիւտի զաղտնիքը: Այնուհետեւ շուտով 1447 թ. մի պարոն Մէտէլին եւ մի պարոն Էկշտէյն, թէեւ բոլորովին անհմուտ լինելով այս արուեստին, որ այն ժամանակը շատ սակաւ էր յայտնի, Կարտէզինեան վանքի պանծարանի օգնութեամբ հիմնեցին տպարան եւ շատ շուտ սկսան տպել եւ ի լոյս ընծայել Աստուածաշունչը գերմանական լեզուով: Այնուհետեւ միմեանց ետեւից շատ ուրիշ գրքեր հրատարակվեցան Մէտէլինի տպարանից, որ շուտով հարստացաւ, այն ինչ անբաղդ Գուտտէնբէրգը աղքատութենից հալածված իրքեւ մի փախստական վերադառնումէր Մայնց:

Այն նախանձաւորութիւնը, որ կար Մայնց եւ Ստրասբուրգ անկախ քաղաքների մէջ եւ այն հարստութիւնը, որով մեծացաւ Մէտէլինի ազդեցութիւնը, նպաստում էին Մէտէլինի ինքնասիրութեանը եւ օգնեցին նորան Գուտտէնբէրգի անունը իւրեան սեփականացնել: Այս բանս յաջողեցաւ նորան այն աստիճան, որ բանի մի տարվան մէջ Գուտտէնբէրգը բոլորովին մոռացվեցաւ կամ թողված էր առանց ուշադրութեան, իսկ Մէտէլինը հռչակվեցաւ Ստրասբուրգի մէջ աստուածային արուեստի հնարող եւ ի պատիւ նորա նշանակվեցան տօներ:

ԺԳ.

Վերադառնալով Մայնց եւ ազատվելով խորին անարգութենից իւր սիրելի կնոջ հզօր մեռով, Գուտտէնբէրգը բոլորովին յանձնվեցաւ իւր գործին, նա ընկերացաւ Ֆառեստի եւ Շէֆֆէրի հետ, հիմնեց Մայնցի մէջ իւր արուեստանոցը եւ սկսաւ տպել ընկերութեան անունով Աստուածաշունչը եւ Յաղմուսը, որոնք նշանաւոր էին

խրեանց տպագրութեան գործանալի մարքութեամբ: Շէֆֆէրը երկար ժամանակ պարապում էր պարզագրութեամբ եւ վաճառում էր ձեռագիրներ ֆարիզի մէջ: Նորա ճանապարհորդութիւնը եւ այս քաղաքի նկարիչների հետ ունեցած յարաբերութիւնները ծանօթացրին նորան մետաղների մշակելու գործնական միջոցների հետ, որը Մայնց վերագրանալուց յետոյ յարմարեցրեց տպագրական գործին եւ հնար գտաւ կապալից շտրժական տառեր ձուլելու մեծ ճշդութեամբ: Ահա այս նոր հնարով տառերը շատ մարութիւն դուրս գալիս: 1437 թուին տպվեցաւ Սաղմոսը—առաջին զիրքը, որի վերայ նշանակված էր տպագրութեան տարին: Շուտով հրատարակվեցաւ նոյնպէս Գուտտենբերգի հսկողութեան ներքոյ Մայնցի Աստուածաշունչը Շէֆֆէրի եղանակով ձուլված տառերով, որը տպագրական արուեստի օրինակելի գործ է համարվում:

ԺԴ.

Սակայն սեղանաւոր Ֆաուստը եւ արուեստաւոր Շէֆֆէրը, Գուտտենբերգի երկու նոր աշխատակիցները, չկարողացան դէմ դնել փորձութեանը, ինչպէս որ արաւ ստրասբուրգցի Մէտէյինը անդգալի կերպով Գուտտենբերգի փառքը իւրացնելու, որ ամենապրաւիչ հարստութիւն է, որովհետեւ ամենահաստատ է: Նորա ուրիշների պէս յոյս դրին խաբել զոնէ տպագայ սերունդը, եթէ ժամանակակիցներին չէր կարելի:

Այն ուղերձի մէջ, որը տպված է Տիտոս Լիվիոսի զերմանական թարգմանութեան հետ, որի մէջ Շէֆֆէրի հրատարակած այս թարգմանութիւնը, որ նուիրված է Մակիմիլիան կայսեր անունին, Շէֆֆէր ինքը խոստովանում է, որ տպագրութեան արուեստը նարված է Մայնցի մէջ երեւելի մերնադործ Յովհան Գուտտենբերգի ձեռով: Բայց 7 տարուց յետոյ թէ Շէֆֆէրը եւ թէ Ֆաուստը մոռացան երեւի իւրեանց խոստովանութիւնը եւ դիւտի բոլոր արժանաւորութիւնը եւ բոլոր պատիւը իւրեանց սեփականացրին:

Շուտով նորանից յետոյ Մակիմիլիան կայսրը տպագրողներին մի կարգում դասեց շարագրողների հետ, որոնց նա պատուի արժանի էր համարում եւ նորանով ոչնչացրեց նոցա դէմ եղած նախապաշարումն:

Նոցա արուեստը սկսաւ ազնիւ համարվել, նոյնպէս եւ իւրեանք: Կայսրը թոյլատրեց նոցա հաղնիլ ոսկով եւ արծաթով կարած հագուստ, որի իրաւունքը միայն ազնուականներն ունէին: Այլեւ նոցա շնորհեց արծուի նկարով դրօշակ, որ թուերը տարածած էր երկրագնդի վերայ, որը տպագրական խօսքի ընդհանրապէս տարածվիլու եւ բոլոր աշխարհին տիրելու նշան էր:

ԺԵ.

Բայց Գուտտենբերգը այլ եւս չկար աշխարհի վերայ: Նորան չվիճակվեցաւ մանել մոտաւորական, կրօնական եւ քաղաքական աւետման աշխարհը, որ նա տեսաւ միայն իւր տեսիլի զազաթից Արքահաստի վանքում: Աշխատակիցները յափըշտակեցին նորանից փառքը եւ սեփականութիւնը: Չբաւորութիւնը նորից վերջին անգամ հալածեց նորան իւր հայրենիքից, մահը յափշտակեց նորա օրդիները, նորա

միակ մխիթարութիւն մնաց իւր սիրելի կնոջ դէպի ինքն ունեցած սէրը եւ հաւատարմութիւնը: Յերացած, առանց մի կտոր հացի եւ (կնոջ մահից յետոյ) առանց ընտանիքի, նորան սկսաւ խնամել վեհանձն Աղօլֆ իշխանը: Աղօլֆը նշանակեց նորան իւր տէրութեանական խորհրդական եւ արքունի սենեկապետ, յատկապէս նորա համար որ կարողանայ օգուտ քաղել այն հանճարեղ մարդի ընկերակցութենից եւ խօսակցութենից, որը վերջում պիտի խօսակցէր բոլոր տեղերի եւ բոլոր ժամանակների հետ: Նաստառ երկիրը եւ իւր թագաւորը ապաստանարան տալով Գուտտէնթերդին յաւիտեան անմահացրին իւրեանց անունը:

Նաստառի մէջ իւր համեստ կեանքի քանի մի տարիների ընթացքում Գուտտէնթերդը շարունակուէր իւր ձեռով գրքեր տպել: Նա այնտեղ եւ մեռաւ 69 տարեկան հասակում:

«Նա կտակուծեմ իմ քրոջը» գրած է նա իւր կտակում, Արթոհաստի վանքում բոլոր իմ ձեռով տպագրած գրքերը: »

Խեղճ Գուտտէնթերդը ոչինչ կտակելու չունէր իւրեանից յետոյ բացի այն հարստութենից, ինչ որ ձեռք են բերում նորա նման գիւտեր անողները, այն է՝ թշուառութիւնների մէջ թարշամած իւր երիտասարդութեան յիշատակը, անարդարութիւններին եւ հաղածանքին ենթարկված կեանքի յիշատակը, ծանր օրերի, անքուն գիշերների եւ իւր ժամանակակիցների անուշադրութեան յիշատակը:

ԺԶ.

Այսպէս ապրեց եւ մեռաւ այս մեծ մարդը, բայց իւր դիւտը չմեռաւ իւր հետ: Տպագրութիւնը տարածվեցաւ իսկոյն նորա մահից յետոյ վառօղի ճայթիւնի նման: Երկու երեք տարուց յետոյ արդէն եւրոպական ամեն տէրութիւնների մայրաքաղաքներում մտած էր տպագրութիւնը: Սա մի ժամանակակէտ էր քաղաքակրթութեան վերածնվելու, որի զարգացումն այնուհետեւ չէ դադարած: Ֆրանսիան, Անգլիան, Հօլանդիան, Գերմանիան, Վենետիկը, Գենուան, Հռոմը եւ Պօլօնիան, — շտապեցին օգուտ քաղել այս նոր գիւտից, իւրեանց հոգեւորական եւ աշխարհական գրքերը շտապեցնելու համար:

Արեւելքը ծանօթացաւ այս արուեստին բիւզանդացի Հրէաների ձեռով, որոնք 1500 թ. տպեցին քանի մի ուսումնական բնութիւններ Բաքուական գրականութեան մասին:

Մահմետականները սկսեցին տպագրված գրքեր գործածել միայն ԺԸ. դարի մօտերը:

Ռուսիայի մէջ 1500 թ. միտրապօլիտի տնօրէնութեամբ Մօսկւայի մէջ տպարան բացվեցաւ այն արուեստարտների օգնութեամբ, որոնք եկած էին Մագդէբուրգից:

Վերջապէս Հայաստանի տպագրութեան վերաբերմամբ յիշելու է, որ առաջին դիրքը հայերէն Սաղմոս տպվեցաւ 1567 թ. Վենետիկում: Այնուհետեւ ԺԷ. դարում հիմնվեցան հայկական տպարաններ Միլանում, Փարիզում, Ամստերդամում, Կ. Պօլսում եւ Լէյպցիգում: 1756 թ. հայ տպարան հիմնվեցաւ Լօնդօնում, 1759 թ. Չմիւռնայում, 1772 թ. Մագրասում, 1774 թ. Սիմէօն Կաթողիկոսը հիմնեց

տպարան Էջմիածնում, առաջին տպված զիրքը Տօնացոյցն էր: 1776 թ. հայ տպարան հիմնովեցաւ Տրիէստում, 1783 թ. Պէտէրբուրգում, 1790 թ. Նոր Նախիջեւանում, 1829 թ. Մօսկվայում, այլեւ Թիֆլիսում, Աստրախանում, Շուշում, Բագուում, Թէոդոսիայում, Բօսսովում, Գանձակում, Երեւանում եւլն: Այս տպարաններից ամենանշանաւոր օգուտ եւ ծառայութիւն մատոյց հայ գրականութեանը Վենետիկի տպարանը, որ 1788 թ. Վենետիկի տեղափոխվեցաւ ս. Ղազարի վանքը: Իսկ ներկայումս Վեհ. Հայրապետի անդադար հոգացողութեամբ եւ ջանքով եւ մեծ. Պ. Սանասարեանի եւ մեծ. Պ. Յօնանեանի օժանդակութեամբ Էջմիածնի բոլորովին նորոգված տպարանը մեծ օգուտ եւ ծառայութիւն կմատուցանէ հայկական եկեղեցուն եւ ազգին:

Մ. Տ. Ա.

ԳԱՅԼԵՐԻ ՈՐՍ.

ԲԷՆԷԴԻԿՏԻ ՊԱՏՄԱԾԸ.

Պետերբուրգում Ալստրիական դեսպանատան եղած ժամանակս կոմս Պօտօցկին ինձ իւր կալուածը հիւր հրաւիրեց, որը մայրաքաղաքից քսան ժամի ճանապարհ հեռի է—գայլերի որսին մասնակցելու, որը մինչեւ այս ժամանակ ինձ բոլորովին անյայտ էր:

—Այն հնարը, որը մենք գործ ենք դնում գայլեր որսալու համար, ասաց ինձ կոմսը—ի հարկէ ձեզ բոլորովին անյայտ է, և այնտեղ զգացմունք զարթեցնելու բաներ շատ կտեսնէք, և կ'յուսամ որ ձեր աշխատութիւնը կ'արձատրվի:

—Վարձատրութեան մասին խօսք չկայ, եթէ որ ձեր կալուածը գալով ինձ վայելչութիւն գտնեմ, պատասխանեցի ես—ես համոզված եմ, որ ձեզ պարտաւոր կ'մնամ իմ կեանքի մի քանի ամենալաւ ժամերս:

—Ձեռնային ամպամած և տխուր երեկոններից մինն էր, երբ ես կոմս կալուածը հասայ, Նա գտնվում էր մի բարձր տեղ, որտեղից աչքի առաջ բացվում էր ընդարձակ դաշտավայրը, որի վերջին ծայրում հեռու երեւում էր անտառ: Սառցային հաստ կեղեւը ծածկած էր գետինը, որը գայլերի որսին շատ նպաստում էր, որովհետեւ կոմսի խօսքով ձիերը չէին ընկնի, իսկ փխրուն ձիւնը նոցա կարգելէր արագութեամբ գնալու: Մեզանից ամեն մինը երկհրանի հրացան և հինգ հարիւր գնտակ առնելով, մենք—կոմսը, նորա մի բարեկամը և ես եռաձի սահնակի մէջ նստելով, ուղիւորվեցանք դէպի նշանակված տեղը: Սահնակը թեպէտ և մեծ չէր, այնուամենայնիւ երեք հոգու համար բաւականաչափ տեղ կար: Միջնակ ձին արագութեամբ էր սլանում, իսկ կողքինները թռչկոտում էին կատաղութեամբ. այս ձիերին կառավարելու և կառքը ընկնելուց պահպանելու համար հարկաւոր էր